نقد دیدگاه
سلیفه
درباره مجاز در قرآن

محمد علی راغبی

بسم الله الرحمن الرحیم

نقد دیدگاه سلفیه درباره مجاز در قرآن

نویسنده:

محمدعلی راغبی

ناشر چاپی:

Ansariyan

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

نقد دیدگاه سلفیه درباره مجاز در قرآن

مشخصات کتاب

عنوان : نقد دیدگاه سلفیه درباره مجاز در قرآن
پدیدآورندگان : راغبی، محمدعلی، ۱۳۳۷-(پدیدآور)
فصلنامه صیفه مبین، شماره ۲۴، مهر ۱۳۷۹، صص ۸۱ - ۸۶

چکیده

در این زمینه که آیا در قرآن کریم مجاز وجود دارد یا نه، از دیرباز میان دانشمندان اسلامی اختلاف نظر وجود داشته‌است. سلفیه از کسانی بوده‌اند که وجود مجاز را در قرآن انکار کرده‌اند: ولی بیشتر علما نظیر لغویون و فقها قرآن را همانند سایر کلامها برخوردار از مجاز شمرده‌اند. در این مقاله سعی شده‌است به شبهات منکران مجاز پاسخ داده‌شود. کلیدواژه‌ها: مجاز، منکران مجاز، قائلان به مجاز.

مقدمه

مجاز عبارت است از استعمال لفظ در غیر موضوع‌له با وجود رابطه و علاقه بین معنای مستعمل فیه و معنای موضوع‌له. البته سکاکی قائل است که لفظ در [صفحه ۸۱] استعمال مجازی در خودِ موضوع‌له استعمال می‌شود؛ اما ادعا می‌شود که آن غیر از موضوع‌له است؛ مثلاً وقتی گفته می‌شود، زید اسد است، در اینجا همان حیوان درنده مراد است؛ اما از روی ادعا نه از روی واقع [۱] . مجاز به این معنای مصطلح موضوعی است که از حدود قرن چهارم مطرح شده‌است. پس از این قرن توسط عرفا و سلفیه وجود مجاز انکار می‌شود. این انکار در سخنان غزالی، ابن عربی، ملاصدرا و فیض کاشانی به چشم می‌خورد و در دوره معاصر مصطفوی بر همین نظر است. البته در میان آنها اختلاف نظرهایی وجود دارد؛ برخی به طور کلی منکر مجازند و بعضی آن را در حوزه صفات الهی انکار می‌کنند. نیز برخی مجاز را در هر سخنی منکر می‌شوند و بعضی آن را تنها در کلام الهی انکار می‌کنند [۲] . در این مقاله صرفا دیدگاه سلفیه مورد نقد قرار می‌گیرد. از میان علمای سلفیه‌ای که مجاز در قرآن را انکار می‌کنند، می‌توان از شاطبی و قاسمی یاد کرد.

انگیزه انکار مجاز از سوی سلفیه

سلفیه به واقع دنباله‌روان اهل حدیث به شمار می‌روند که آیات صفات را بر معنای حقیقی حمل می‌کردند و بر معتزله که این آیات را مجاز می‌خواندند و تأویل می‌نمودند، بر می‌آشفتند. آنان از رهگذر انکار مجاز می‌خواستند با تأیل آیات صفات مقابله کنند. [۳] .

انکار وضع از سوی سلفیه

سلفیه به تعریف مجاز خرده گرفته، گویند: ما واضعی نمی‌شناسیم و چنانچه بشناسیم، نمی‌دانیم لفظ را در چه معنایی وضع کرده است. ما فقط استعمال را می‌شناسیم؛ بنابراین سخن گفتن از اینکه لفظ در کدام معنا وضع شده است، بی‌معناست. در استعمال هم دو چیز متمایز به نام حقیقت و مجاز نمی‌یابیم. [صفحه ۸۲] هریک از قراینی که برای تمایز آن دو یاد کرده‌اند، مخدوش است [۴] .

ایرادهای سلفیه بر علایم حقیقت

اشاره

علمای بلاغت اموری را علامت استعمال الفاظ در معانی وضعی دانسته‌اند؛ نظیر نص اهل لغت، تبادر و عدم وجود قرینه؛ اما سلفیه همه آنها را مخدوش شمرده‌اند.

ایراد سلفیه بر نص اهل لغت

گفته‌اند: یکی از علایم تمایز حقیقت از مجاز، نص اهل لغت شمرده شده است؛ حال آنکه اساساً نص اهل لغت بعد از این که عده‌ای از لغویون به حقیقت و مجاز قایل شدند، پدید آمد و قبل از آن در میان احادیث و اشعار از حقیقت و مجاز سخن نرفته‌است. در آنها نه تعریفی برای آن به چشم می‌خورد و نه تمایزی که مشخص کند که فلان لغت در فلان معنا مجاز است و در فلان معنا حقیقت است. بنابراین نص و تصریح به حقیقت و مجاز بعد از جعل لغویون به وجود آمده‌است. اگر این بدعت بوجود نیامده بود، از اهل لغت هیچ نصی در میان نبود.

اشکال سلفیه در زمینه تبادر

سلفیه در زمینه تبادر نیز به عنوان یکی دیگر از علایم تمایز حقیقت و مجاز ایراد گرفته، گویند: از نظر تبادر بین حقیقت و مجاز فرقی وجود ندارد. چه گفته شود: شیر حمله کرد و آهویی را درید یا گفته شود: شیر تیر انداخت، هر دو تبادر دارند و معنای خود را به ذهن مخاطب می‌رسانند. بلافاصله تا هر یک از جمله‌های مذکور به گوش مخاطب می‌رسد، معنای آن به ذهن او متبادر می‌شود؛ بنابراین از جهت تبادر تمایزی میان حقیقت و مجاز وجود ندارد. [صفحه ۸۳]

خرده گیری سلفیه در مورد قرینه

راجع به اینکه لغویون گویند، در مجاز قرینه وجود دارد، ولی در حقیقت قرینه وجود ندارد، سلفیه معتقدند: اساساً ما حتی اگر لفظی را به تنهایی بدون الفاظ دیگر به کار ببریم، هیچ استعمالی بدون قرینه نداریم. اگر بخواهیم معنایی را افاده کنیم، قطعاً حتی لفظ واحد را با قراینی استعمال می‌کنیم: برای مثال اگر بچه‌ای به مادر خود بگوید: آب! از حالت خاصش آشکار می‌شود که مراد او این است که من آب می‌خواهم و این حالت چیزی جز قرینه نیست؛ بنابراین وجود قرینه هم در استعمال حقیقی و هم در استعمال مجازی وجود دارد. بر این اساس در این خصوص هیچ تمایزی میان حقیقت و مجاز در میان نیست.

نقد دیدگاه سلفیه در خصوص وضع

باید دانست که استعمال اعم از حقیقت و مجاز است و ما حقیقت و مجاز را بعد از استعمال می‌فهمیم. بعد از اینکه لفظی در معنایی استعمال شد، اگر آن لفظ بدون قرینه استعمال شده باشد، در می‌یابیم که حقیقت است و اگر با قرینه استعمال شده باشد، می‌فهمیم که مجاز است. در رد این سخن که ما در هر سخنی قرینه داریم، گوییم، محل بحث سخنی است که هیچ قرینه‌ای برای تعیین معنای آن نداریم؛ مانند وقتی که گویند: شیری وارد شهر شد. در اینجا تصریح نشده است که آیا منظور رجل شجاع است یا حیوان درنده. این جاست که در تمایز بین حقیقت و مجاز می‌گوییم: با توجّه به اینکه قرینه‌ای برای تعیین معنا ذکر نشده است، باید مقصود متکلم از این شیر همان حیوان درنده باشد؛ بنابراین اینکه گفته می‌شود: هر سخنی با قرینه است، ادعایی بدون دلیل است. ممکن است

گفته شود: هرگز بدون مقدمه و شرایط خاص جمله‌ای مانند «شیری وارد شهر شد» را به کار نمی‌برند. به همین جهت وقتی گفته می‌شود: شیر [صفحه ۸۴] وارد شهر شد، بلافاصله ذهن به معنای خاصی منصرف می‌شود؛ برای مثال در شرایطی که شیرها نمی‌توانند وارد شهر شوند، بلافاصله ذهن انسان به آدم شجاع منصرف می‌شود؛ اما در شهری که در کنار جنگل واقع است، ذهن انسان به حیوان درنده معروف منصرف می‌شود. در پاسخ گوییم: بنا بر این فرض که پهلوانی از شهر بیرون رفته باشد و در عین حال بیشه شیری نیز در کنار شهر قرار داشته باشد، حال چنانچه در شهر اعلام کنند: شیر وارد شهر شد. در این حالت که دو احتمال می‌رود، بی‌تردید ذهن اهل شهر به شیر بیشه منصرف می‌شود؛ چون لفظ شیر در شیر بیشه حقیقت است. ممکن است گفته شود: انصراف ذهن مردم شهر به بیشه به جهت حقیقت بودن لفظ شیر در معنای حیوان درنده نیست؛ بلکه به جهت کثرت استعمال لفظ شیر در آن معناست. حال چنانچه لفظ شیر در معنای پهلوان بسیار به کار رود، دیگر به حیوان درنده انصراف پیدا نخواهد کرد. بنابر این کثرت استعمال نوعی قرینه است و ما بدون قرینه هیچ لفظی را حتی بر معنای حقیقی‌اش استعمال نمی‌کنیم. در پاسخ گوییم: البته به این معنا هیچ لفظی خالی از قرینه نیست؛ اما بی‌تردید در مجاز قرینه‌ای افزونتر وجود دارد. برای مثال در جمله «شیری را دیدم» برای اینکه کلمه «شیر» بر «پهلوان» دلالت کند، ناگزیریم که جمله وصفی «که تیر می‌انداخت» را در پی آن بیافزاییم. امکان دارد گفته شود: از کجا می‌دانید: واضع الفاظ برای معانی چه کسی است و او برای الفاظ چه معناهایی را در نظر گرفته است؛ برای مثال شاید لفظ اسد تنها برای حیوان درنده معروف وضع نشده باشد؛ بلکه برای آدم شجاع هم وضع شده باشد یا برای هر دو معنا وضع گردیده باشد. پاسخ این است که ما از اینکه وقتی می‌بینیم، اسد مجرد از قرینه بر حیوان درنده استعمال می‌شود، در می‌یابیم که بر آن معنا وضع شده است. حال تفاوتی نمی‌کند که واضع خدا باشد یا حضرت آدم و یا هر کس دیگر. وضع کردن به این [صفحه ۸۵] معنا نیست که یک نفر بر منبر جعل نشسته باشد و بگوید: من فلان لفظ را برای فلان معنا وضع کردم. ما رابطه میان لفظ و معنا را وضع می‌نامیم. البته این رابطه در اثر استعمال بوجود می‌آید. بنابراین آنچه معنایی را برای یک لفظ ایجاد می‌کند، استعمال است.

پاورقی

[۱] هاشمی؛ جواهر البلاغة، ص۳۰۵.

[۲] قاسمی؛ محاسن التأویل، ج۱، ص۲۲۲ به بعد و مصطفوی؛ روش علمی در ترجمه و تفسیر قرآن مجید، ص۳۰ به بعد.

[۳] قاسمی؛ پیشین.

[۴] قاسمی؛ پیشین.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در

دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی

جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱ ۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج – به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».


مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹